

¹²³⁴⁵⁶⁷

החלוקה השבועית היתה שלא יפסיד בית אב מכך שביומו לא היו הרבה עורות אלא מחלקים עורות כל השבוע בשווה); ובברייתא הג' - הקדישו את הקורות כדי שלא יגזלו (דאף שכאן הרי"ז לטובת עצמם כדי להרתיע את הגנבים, מ"מ גם כאן ישנו ויתור מוחלט על כל הקורות אף שהיו כאלה שלא נגזלו).

והנה, אם היתה הגמ' מביאה רק את הברייתא הראשונה והשלישית, אף שגם מהן מובן ענין זה, מ"מ לא הי' מודגש תוכן זה כ"כ כיון שבפשט הובאו הברייתות כדי לפרש את המשנה ולא דוקא שהינו למדים ענין זה מהגמ'. ולכן הוסיפה והביאה הגמ' גם ברייתא זו, שבהשקפה ראשונה אינה מתוכן הוסגיא, בכדי שיודגש ענין זה ע"י העיון במטרת הבאת ג' הבריתות.

ויש להוסיף בזה, דבמעשה דבן בוהיין שואלת הגמ' "למה ליה למימרא להו לא מפני שעניי צרה? - כי היכי דלא לימרו דחויי קא מדחי לן", ומבאר רש"י: "למה ליה למימר להן לא מפני כו'. הא קא יהיב להן כפליים ומיחזא חזו דלא עין צרה היא: דלא נימרו דחויי מדחי לן. ולא ייתן לנו כלום, דמה לו ליטול זו וליתן פי שניים, לפיכך הוצרך לפרש להן טעמא של דבר". היינו שאופן המעשה דהרחקה מעבירה, אפילו שנותן מעצמו ופי שניים, מ"מ צריך להבהיר לזולת מראש שאינו עושה זאת לטובת עצמו ולא מתכוון לרמותו אלא להרחיקו מעבירה.

והוספה בזה בברייתא הב', דשם הוא מתנות כהנים מדיני תורה, והרי הם מתנה להם בדיוק כפי שיהודי מקדיש הקדש, ולמה נאמר שאפי' בדבר שהוא מצד דין התורה נעשה הרחקה מצד ענין צדדי (שיבואו לגזול) ועי"ז יפסידו לעצמם? אלא גם כאן ישנה המעלה של ויתור על ממון המגיע לו, ואפי' ע"פ דין תורה, כדי שלא ייכשל השני בעבירה, וכ"ז באופן הנ"ל שצריך לבאר זאת קודם לכן שלא יחשוב שבא לגזולו.

דין בדיקת חדר אפל לשיטת רביה"ז

א' מתלמידי הישיבה

א.

גמ' פסחים ד, א: "והשתא דקיימא לן דלכולי עלמא אור אורתא הוא, מכדי בין לרבי יהודה ובין לר' מאיר חמץ אינו אסור אלא משש שעות ולמעלה, ונבדוק בשית. וכי תימא זריזין מקדימין למצות, נבדוק מצפרא דכתיב וביום השמיני ימול בשר ערלתו

ותניא כל היום כולו כשר למילה אלא שזריזין מקדימים למצות שנאמר וישכם אברהם בבקר, אמר רב נחמן בר יצחק בשעה שבני אדם מצויין בבתייהם ואור הנר יפה לבדיקה.¹²³⁴⁵⁶⁷ רש"י: "ואור הנר יפה לבדיקה. בלילה אבל ביום מחשיך. וא"ת יבדוק לאור היום הא ילפינן לקמן [ז, א] מחיפוש שמצותו בנר". ע"כ.

והנה, מקור ענין זה שנר מחשיך ביום ומבהיק בלילה, הוא בירושלמי פסחים (פ"א ה"א): "מבואות האפלין מהו שיהא צריך לבדוק בתחילה לאור הנר מליהון דרבנין אמרין לא כמה דהוא מנהר בליליא הוא מנהר ביממא דאמר רב הונא כד הוינן ערקין באילין בוטיתא דסדרא רבה היו מדליקין עלינו נרות בשעה שהיו כיהים היינו יודעין שהוא יום ובשעה שהיו מבהיקין היינו יודעין שהוא לילה". ובקרנן העדה שם: "מבואות האפלין.¹²³⁴⁵⁶⁷ שאף ביום א"א לראות בהן: מהו שיהא צריך. כלומר מהו שיהא מותר לבדוק ביום לכתחילה¹ דאי משום שאור הנר יפה לבדיקה הרי אף ביום אפשר לקיימו: בשעה שהיו כיהים. ולא האירו כל כך ידעו שהאיר היום דכח ניצוץ השמש מכהה הנר אפי' במקום אפל" ע"כ.

והיינו דאף שלעין האדם אין הבדל במקום זה בין חושך השורר בו בלילה לחושך השורר בו ביום, מ"מ כיון שניצוץ השמש חודר במקום האפל ופועל שהחושך שבו לא יהיה מוחלט, אין אור הנר מבהיק בו יפה (היינו שהחסרון הוא בהבהקת הנר ולכן גם ראית האדם אינה חדה כבחושך הלילה) ולא מצי לבדוק ביום.

וכן כתבו הפוסקים (מג"א ופר"ח (סת"ג א), רשב"א (שו"ת ס' רלב). וכ"כ רבינו מנוח על הרמב"ם (הל' חו"מ פ"ב ה"ג)) דבית אפל יש לבדוק לאור הנר בלילה משום טעם הירושלמי הנ"ל.

ב.

כתב רביה"ז בשו"ע שלו (סת"ג סק"ו): "אבל שאר כל החדרים שיש בהם ד' מחיצות, אם עבר ובדק ביום י"ג לאור הנר צריך לחזור ולבדוק בליל י"ד לפי שאין אור הנר מבהיק יפה ביום. ואפילו אם בדק חדר אפל ביום י"ג לאור הנר שהחשך בתוכו שוה ביום ובלילה, אף על פי כן צריך לחזור ולבדוק בליל י"ד לפי שאין הבהקת הנר ביום אפילו בחדר אפל דומה להבהקתו בלילה". וא"כ לרביה"ז אפי' בדיעבד צריך לחזור ולבדוק.²

¹ בפשטות הכוונה באדם שבטל ממלאכה שבו לא שייך הטעם דבשעה שבני אדם נמצאים בבתייהם. וראה רבינו מנוח על הרמב"ם הל' חו"מ פ"ב ה"ג.

² ולהעיר שבציונים (המקוריים) לשו"ע רביה"ז צויין להפר"ח הנ"ל לענין מה שאפי' בדיעבד צריך לחזור ולבדוק.

והנה מצינו בדברי רבינו הוספה על דברי הפוסקים הנ"ל, במש"כ "חדר אפל כו' שהחשך בתוכו שווה ביום בלילה". דבשלמא להפוסקים (ע"פ ביאור הקרבן-העדה¹), הביאור במה שאין מועיל הבדיקה (לכתחילה או אף בדיעבד) הוא מפני כח ניצוץ השמש המחליש החשיכה שבהחדר ואין הבדיקה שווה ביום ובלילה; אבל לדברי רביה"ז שדייק בלשונו הזהב וכתב "שהחשך בתוכו שווה ביום ובלילה" מוכח דאין טעם השינוי מחמת כח ניצוץ השמש שחודר ומאיר אלא החושך שווה ממש ואעפ"כ (אפי' בדיעבד) אינו מועיל, ודבריו צריכים ביאור מדוע ובמה נשתנתה בדיקת חדר אפל זה ביום מבדיקתו בלילה².

ג.

וי"ל הביאור בזה:

בהמשך הגמ' בירושלמי (שם): "ותי"א כ"י דמר רבי אחי"א בר זעירא נח בכניסתו לתיבה הכניס עמו אבנים טובות ומרגליות בשעה שהיה כיהות היה יודע שהוא יום ובשעה שהיו מבהיקות היה יודע שהוא לילה. למה יש חיה אוכלת ביום ויש חיה אוכלת בלילה והא כתיב צוהר תעשה לתיבה כמאן דאמר לא שימשו המזלות בשנת המבול". ובקרבן העדה שם: "ותי"א כ"י דמר. ואתא כי הא דאמר: למה. הכניסן מאי נפקא ליה מיני' אם הוא יום או לילה. ואם לעשות מהן אוצר הלא ידע שלו לבדו יהיו בצאתו מן התיבה: ומשני יש חיה אוכלת ביום וכו'. לפיכך היה צריך לידע מתי יום ומתי לילה: ופריך והא כתיב צוהר תעשה לתיבה. והיה יכול לראות מתוכו היום והלילה והאבנים טובות ל"ל: לא שמשו המזלות בזמן המבול. ולא היה מהני ליה הצוהר לידע בו מתי יום ומתי לילה" עכ"ל.

והעולה מדבריו, שהגמ' למדה שצוהר האמור בתיבה הוא חלון, אלא כיון שלא שמשו המזלות בזמן המבול וממילא לא סייע לו החלון לעניין ידיעת זמן יום ולילה,

¹ אוי"ל דאינו מוכרח דס"ל כהקה"ע, וייתכן שס"ל כרביה"ז. וראה לקמן בפנים. בדברי הפר"ח יש שרצו לדייק שסובר כרביה"ז, ממש"כ "דלדידהו הווי כחשיכה כאורה", היינו שהחושך שווה ממש. ואינו נכון כלל, כיון דדבריו הם לגבי אדם הבטל ממלאכה ובדיקת בתים אפלים, שלגביהם "כחשיכה כאורה" - היום שווה ללילה בעניין מה שאין עדיפות לבדיקה בלילה, הן מצד האדם שאין בו טעם ד"שעה שבנ"א מצויין בבתייהם" והן מצד הבית שנצרכים בו לנר כתקנת חכמים, וכחשיכה כאורה הינו שהלילה והיום שווים בו בדינם לעניין בדיקה, ולא שהחושך בלילה והחושך ביום שווים.

² יש שביארו שרביה"ז ס"ל ששוה היינו במה שבשניהם יש בו חושך ונצרך לנר כדי לבדוקו. ודבריהם צ"ב, דרביה"ז דייק וכתב "שהחושך בתוכו שווה", היינו שהשוויון אינו בעצם החושך אלא שבחושך עצמו הם שווים.

מאמר התוכנית

לכן נצרך להכניס עמו גם אבנים טובות שבטבען מבהיקות ביום מחמת כח ניצוץ השמש ועל ידי כך ידע את זמני היום והלילה.¹

והקשה בשיירי קרבן (ביאור ע"ד התוס' לבעל הקה"ע) וז"ל: "כמ"ד לא שמשו המזלות בשנת המבול. וקשה א"כ מנ"ל שלקח אבנים טובות לידע יום ולילה, דלמא להאיר להם, דהא לא שמשו המזלות. ועוד קשה, דא"כ דלא האירו המזלות א"כ לא היה אורן של אבנים טובות כהות, כבלילה, שעיקרן שהן כהות היינו מטעם שניצוצי היום מכהים אורן אפי' הן באפילה, וכיון שלא שמשו המזלות וודאי שלא הוכה מאורן. וי"ל שלא שמשו המזלות היינו שלא שמשו כסדרן, אלא כולן שמשו כאחת, והיה אור החמה והלבנה והכוכבים בין ביום בין בלילה. וניחא נמי הא דמקשה ביפה מראה איך יצויר שביתת הגלגל אפי' רגע א' וכו', ולפי מה שכתבתי לא קשיא מידי דמעולם לא עמדו הגלגלים עכ"ל.

העולה מדבריו, שמה שלא שמשו המזלות היינו שלא נעו כסדרן, שכשהשמש מאיר אין הירח מאיר וכן הכוכבים כו', אלא שמשו לא כסדרן הרגיל.² וכיון שכך אכן הוכחו האבנים טובות ביום מהאור שנכנס ע"י חלון התיבה.

ומצינו בפירושו רווחא דמילתא בכללות הענין: כתב רש"י (נח ח, כב) "ויום ולילה לא ישובותו. מכלל ששבתו כל ימות המבול, שלא שמשו המזלות ולא ניכר בין יום ובין

¹ באופן אחר ביאר בפנ"מ (בירושלמי שם ד"ה והא כתיב) וז"ל: "ומשני כמ"ד שלא שמשו המזלות בשנת המבול ולדידי' האי צוהר תעשה שתכניס עמך דבר המצהיר ומנהיר". והיינו, שלדעתו מ"ד זה לא לומד שצהר הוא חלון, דא"כ קשיא דהא חלון זה לא מועיל לו כיון שלא שמשו המזלות, ולכן מוכרח לפרש כאן שצוהר היינו "דבר המצהיר ומנהיר" והוא אבנים טובות שלקח עמו (ולשיטתו ביארו (מהר"פ בשם יפ"מ) שהגם שהיתה התיבה ללא חלון בכח ניצוץ השמש להכהות האבנים ביום). וראה לקמן (בפנים) מדוע לא קשה כן על הקה"ע. ובפשטות ביאור הפנ"מ (שמ"ד לא שמשו המזלות ס"ל אבנים טובות ומ"ד שמשו ס"ל חלון) מוכרח, דר"י דאמר (ב"ר כה, ב) דלא שמשו המזלות ב"ב חדשי המבול הוא אמר (סנהדרין קח, ב) דא"ל הקב"ה לנח קבע בה אבנים טובות ומרגליות. וראה חדא"ג למהרש"א שם ד"ה צהר תעשה.

² בפשטות היה ניתן לומר דס"ל כשיטת השפ"ח (על רש"י בראשית ח, כב ד"ה יום ולילה לא ישובותו אות י'): ". ול"ג דמה שאמרו שלא שמשו המזלות היינו שלא היתה תנועת הגלגלים, אלא במקום שהיה השמש עומד שם היה אור כל י"ב חודש, ולא היה יום ולילה כשאר הימים שהוא י"ב שעות יום וי"ב שעות לילה אלא חצי הכדור היה אור וחצי הכדור חושך כל י"ב חודש, כמו שהיה תחילת הבריאה קודם שנתלו המאורות בגלגלים. ונח כשנכנס בתיבה בתחילת המבול היה השמש על הארץ, כדכתיב "בעצם היום הזה" וגו', וכן דייקו לישנא דאמרו שלא שמשו המזלות ולא אמרו שלא האירו המאורות, אלא ודאי המאורות האירו אך יום ולילה לא היה כשאר הימים. וזהו שנקט רש"י "ולא נכר בין יום ולילה" כלומר במקום אחד היה כולו יום ובמקום אחר היה כולו לילה כו'. אלא שהקה"ע בהמשך דבריו כותב שלא היה כלל הפסק תנועת הגלגלים, וצע"ג (כדלקמן בפנים) איך ייתכנו ב' פרטים אלו (שהיה אור כל הזמן ושהמשיכה תנועתם) יחדיו.

לילה". והקשה עליו ברא"ם: "כל ימות המבול. פי' כל י"ב חודש . . וא"כ איך היה יכול לראות בא' בתשרי אם חרבו המים שהוא תוך י"ב חודש של ימי המבול, ומאין ידע מספך הימים עד שאמר ויהי מקץ מ' יום ויפתח נח את חלון התיבה . . ועוד, הא דכתיב וישלח את היונה ולא מצאה מנוח ותשב אליו, איך פרחת בלתי אור, ואיך ראתה אם יש מקום לנוח בו, ואיך ראתה עלה לטרופ אותה. ומה תועלת לחלון בתיבה אם לא היה אור בכל יום מימי המבול. ורש"י פי' גבי ויפתח נח את חלון התיבה (שם ח, ו) [אשר עשה]: לצהר, כלומר שעשה אותו לאורה¹. ולסברת הקה"ע הנ"ל אתי שפיר, דכיון שהיה אור כל ימי המבול, דמה שלא שמשו המזלות הוא שהאירו רק לא כסדרן כנ"ל, א"כ סרות כל קושיות הרא"ם² (וראה בשפ"ח שם (אות ט))³.

אך לכל לראש דבריו תמוהין ביותר, דאיך יצויר שהגלגלים המשיכו לנוע במסלולם הקבוע אבל השמש והירח עמדו במקומם ולא נעו (אלא שמשו בערבוביא), והרי תנועת השמש והירח תלויה בתנועת הגלגלים כיון שהם תלויים וקבועים בהם (ר' רמב"ם הל' יסוה"ת פ"ג)?

גם צע"ג בסברת תירוצו, שהרי הוא הקשה איך הוכחו האבנים ביום כיון שהיה חושך כל זמן המבול דלא שמשו המזלות, ותירץ שלא שמשו המזלות היינו שלא שמשו כסדרן ולכן היה אור גם בזמן לילה. וא"כ קשיא מרישא אסיפא, דלדבריו לא היו

¹ ובלקו"ש ח"י (שיחה א' לפ' נח אות ב') מבאר רבינו שלא קשיא כיון שע"ד הפשט לא שמשו המזלות רק מ' יום וכל הקושיות שהקשה הרא"ם מלאחר מ' יום הן. רק קשה למ"ד צהר היינו חלון איך הוארה התיבה במ' יום אלו, עיי"ש. אבל בירושלמי משמע שלא שמשו כל הי"ב חודש, ראה שם הע' 15.

² על קושיית הרא"ם מה תועלת לחלון התיבה אם לא הי' אור בכ"י מימי המבול, יש שתירצו (ר' טור הארוך נח ו, טז) דמ"מ הי' צריך להחלון לשימושים אחרים כגון לשילוח העורב וכדו'. אבל קשה לומר כן, שמוזה שהציווי הי' בל' "צהר" משמע שהוא לאור דווקא וא"א לומר שנצטווה לשם שימושים אחרים (ר' שם הע' 12). אבל לפי הקה"ע אתי שפיר, דאה"נ שמש החלון לאור.

³ בפשטות למדו כהקה"ע (שהאירו המזלות אף בזמן המבול) גם המשכ"ל ו'הצידה לדרך' (שדייק בלשון רש"י שפי' "לא ייפסקו כל אלו מלהתנהג כסדרן", משמע שלא כסדרן שמשו), אך נראה דלמדו כהאופן שהביא השפ"ח. בגו"א (לפירש"י ח, כ"ב ד"ה ויום ולילה) כתב "ולא ניכר בין יום ולילה. וא"ת הא כתיב צהר תעשה לתיבה, ומאן דאמר שהוא חלון עשוי לאורה א"כ היה ניכר בין יום ובין לילה, ונראה לפרש שהיה אור ולא היה אור בקביעות. ומה שאמר ויחל נח שבעת ימים ומוכח שידע נח שיעור היום, היינו שידע זה כדאי' במדרש (ב"ר פל"א י"א) שאבן טובה היה לנח בשעה שהיה מכהה ידע שהוא יום ובעת שהיה מבהיק ידע שהוא לילה". ונראה שלשיטתו הגם שסובר שלא שמשו המזלות היינו שהיה אור ולא בקביעות, הרי כהיית והבהקת האבן טובה אינה מחמת כח ניצוץ השמש דא"כ מניין ידע זמן יום ולילה שהרי כהו ובהקו לא בקביעות (כיון שהאור היה לא בקביעות. ופשט דאין הכוונה שלא בקביעות היינו ביום ולא בלילה, דא"כ למה הוצרך להאבנים לאור), אלא ודאי מטרת האור היתה להאיר את התיבה למ"ד צהר היינו חלון, וכהות והבהקת האבנים לא תלויה באור השמש, וראה לקמן בפנים.

[224567]

צריכות להבהיק בלילה כיון דהבהקתן תלויה בכח ניצוץ השמש, שכאשר נחשך הן מבהיקות, ואם היה אור כל הזמן למה יבהיקו?¹

ויתירה מזו יש להקשות בכללות הסברא שמה שלא שמשו המזלות היינו רק שלא נעו במסלולם אבל האירו, שהרי הפשט בלא שמשו היינו שלא עשו את תפקידם (וכדמוכח מפרש"י ח, כב ד"ה ויום ולילה ולילה: מכלל ששבתו כל ימי המבול), ותפקידם העיקרי הוא כמפורש בקרא (א, ט"ו) "להאיר על הארץ"², וא"כ שבתו היינו שלא האירו וא"א לפרש³ שהאירו ושבתו היינו שרק לא נעו במסלולם הקבוע⁴.

ובאמת זה ש"שבתו" היינו שלא האירו מפורש הוא במדרש אבכיר (נח רמז נז) וז"ל: "ויסגור ה' בעדו (בראשית ז, טז), סגר הקב"ה חמה ולבנה ולא היו מאירים כל י"ב חודש".

[224567]

ד.

אשר על כן נראה לבאר באופן אחר: חלות יום ולילה מצד עצמה אינה תלויה בדוקא בשמש ובירח. כלומר, ישנו מושג זמני של מעת לעת, והוא כ"ד שעות שזמנן קבוע ובלתי משתנה, כך שאין כל הבדל בין אורך המעל"ע הא' לחבירו. וכך גם בתוכו, חישוב היום והלילה (מצד עצמם) הוא ב' חצאי המעת לעת⁵. ענין זה מוכח מכך שגם לפני תליית המאורות ביום ד' ישנו חישוב של יום ולילה ("ויהי ערב ויהי בוקר"), אף שלא היה מושג של זריחה ושקיעה בזמן זה⁶. ענין זה מוכח גם משנת המבול שמוגדרת כ"שנה", ויתירה מזו - התורה עצמה מציינת בה חודשים וימים, זאת למרות שלא

¹ יש שרצו לבאר שאף שלא שמשו בזמן קבוע אלא בערבוביא עדיין נשאר החילוק בין יום ללילה, בכך שאור השמש גבר ביום יותר מבלילה, ולכן הוכחו ביום. ודחוק, דאם הפסק השימוש הוא רק הפסק התנועה אין הבדל בשימוש בחוזק כבכל השנה ופשוט.

² שעפ"ז ביארו מה שע"פ הטבע נחלש חום השמש עם השנים, דלכא' זה סותר להא דכתיב "אלה תולדות השמים והארץ בהבראם" וארז"ל "תזקים כביום הבראם", ולפ"ז באמת אי"ז קשה כלל כיון שענינה של השמש הוא האור שבה, ובזה לא חל בה שינוי וחלישות כלל וכלל, ומה שנחלש החום אי"ז סותר דהחום אינו אלא ענין צדדי.

³ אך ראה ספה"מ בשעה שהקדימו תער"ב (ח"ג ע' א'שג): "וכמו בתיבת נח דכתי' צהר תעשה לתיבה ואמרז"ל בסנהדרין דק"ח קבע בה אבנים טובים ומרגליות שיהיו מאירים לכם כו' ורש"י פי' י"א חלון והוא מהמד"ר פל"א וצ"ע והלא לא שמשו המזלות כו' ועמ"ש בירושלמי פסחים פ"א ה"א ובשיירי קרבן שם".

⁴ ראה לקו"ש ח"י שיחה ב' לפ' נח ס"ב.

⁵ אמנם מובן שישנם עניינים שתלויים דוקא בזמני השקיעה וזריחה.

⁶ וראה בס' קו התאריך הישראלי (לרמ"מ כשר) פרק נ"ו.

שמשו המזלות (הן אם נאמר שלא האירו, ואפילו אם נפרש ששבתו ממסלולם סוכ"ס לא היתה כאן תנועה היוצרת שינויי יום ולילה).

עוד הוכחה יש להביא מהמבול עצמו, מכך שנח הכניס אבנים טובות לתיבה כדי שידע זמני יום ולילה, וביארה הגמ' (ירושלמי שם) שנצרך לדעת זמני יום ולילה כדי להאכיל את החיות, שטבע חיה זו לאכול ביום וטבע חיה זו לאכול בלילה. ואם נאמר שהיום והלילה נקבעים (אך ורק) על פי הזריחה והשקיעה, הרי כשלא שמשו המזלות היו צריכות גם החיות לאכול לא כסדרן.

והנה, על הפסוק "ויקרא אלקים לאור יום ולחשך קרא לילה" דרשו רז"ל (פסחים ב, א): "קריא רחמנא לנהורא¹ ופקדיה אמצותא דיממא, וקריה רחמנא לחשיכא ופקדיה אמצותא דליליא²". כלומר, האור והחושך, שהינם דברים עצמיים³, הופקדו לשמש כל אחד בזמן אחר, ומעתה ואילך היום עומד תחת 'שלטון' האור והלילה תחת החושך. מכך אנו למדים, שכשברא הקב"ה בעולם את האש בראה לשם הלילה, שהרי ביום "שרגא בטיהרא מאי אהני" ואין אנו נצרכים כלל לבריית האש, ודוקא בלילה אז הוא מטרת בריאת האש, וכמפורש בב"ר (פי"א, ב): "כיון ששקעה החמה במ"ש התחיל החושך ממשמש ובא ונתירא אדם הראשון. . מה עשה הקדוש ברוך הוא זימן לו שני רעפים והקישן זה לזה ויצא מהן אור". והיינו שמטרת בריאת האור היא בכדי להאיר מפני החושך. ולכן יבהיק אורו של הנר ביותר בלילה, כיון שאז הוא הזמן שלשמו נברא ולכן הוא מאיר בשלימותו. ומובן, שגם אם יחשיך אדם ויאפיל מקום בזמן היום, עדיין לא יבהיק הנר כמו בלילה, כיון שכפי שנתבאר עיקר בריאתו הינה לשם הלילה ולכן מאיר אז ביותר. ועפ"ז מה שהנר מבהיק יותר בלילה אינו מחמת סיבה חיצונית ככח ניצוץ השמש⁴ אלא מטעם הגדרתו הוא.

¹ והיינו האור שנברא ביום הראשון, וכדפירש"י (פסחים ב, א ד"ה קריה רחמנא לנהורא) "לבריאה המאירה שברא מהוד מעטה לבושו", וראה ב"ר (פ"ג, ד) גבי אור שנברא ביום הראשון "מהיכן נבראת האורה. . מלמד שנתעטף בה הקדוש ברוך הוא כשלמה והבהיק זיו הדרו מסוף העולם ועד סופו".

² ולהעיר שע"פ פש"מ אינו כן, דעה"פ (בראשית א, יד) "יהי מאורות ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה" כתב רש"י (ד"ה להבדיל) "משנגנו האור הראשון, אבל בשבעת (נ"א: בג') ימי בראשית שמשו האור והחשך הראשונים יחד בין ביום בין בלילה". וראה רמב"ן (שם) ואכמ"ל.

³ וכן הוא בירושלמי (ברכות פ"ח ה"ו): "משל למה הדבר דומה למלך שהיו לו שני איסטרטיגין זה אומר אני משמש ביום וזה אומר אני משמש ביום קרא לראשון ואמר לו פלוני היום יהא תחומך קרא לשני ואמר לו פלוני הלילה יהא תחומך הדא הוא דכתיב ויקרא אלקים לאור יום וגו' לאור אמר לו היום יהא תחומך ולחשך אמר לו הלילה יהא תחומך". והיינו כנ"ל, שהחושך והאור קיימים ועומדים בלי תלות ביום ולילה, וע"י ציווי הקב"ה נעשה האור מושל ביום והחושך בלילה.

⁴ והכוונה במש"כ בספה"מ תער"ב (שם): "וכידוע דאבנים טובים המאירים הן מפעולת השמש או הכוכבים כו' והאור שמקבל הוא האור המתנוצץ ממנו והוא המאיר כו'" הוא כפי שמפרש לאחמ"כ "ורק

וכן הוא בנוגע לענייננו, שאף שלא שמשו המזלות בזמן המבול, למרות זאת הבהיקו האבנים והאירו יותר בתיבה בזמן הלילה (שהוא זמן מצ"ע כנ"ל), כיון שאורן מבהיק יותר בלילה ככל אור שעיקר בריאתו היא לשם הלילה. ואף שהוא בזמן המבול שבו אין חילוק בין הלילה ליום בעניין הצורך באור האבנים, למרות זאת האירו יותר בלילה מצד ענינם, כנ"ל.

ויש לבאר זה בעומק יותר: בנוגע להגדרת מהות החושך ישנן ב' דעות: יש הסוברים כי החושך אינו מציאות (כאור) אלא העדר אור, ויש שסברו כי החושך אף הוא מציאות לעצמו. הרמב"ם (במו"נ ח"ג פ"י) סובר ש"החושך והעורון העדרים ואינם צריכים לפועל", והלכו בשיטתו הרס"ג (אמונות ודעות מ"א: "החושך אינו יסוד נגדי לאור אלא הוא העדר האור"), האבן עזרא (בתחילת בראשית) וכ"ה בזהר (ח"א בהשמטות רסג, א). לעומתם צדדו שהחושך הינו מציאות בפ"ע החזקוני (שכתב (בראשית א, ב) "הקב"ה ברא חשך על פני תהום שהחשך בריאה היא"), המהרש"א (שכתב (תמיד לב, א) ". דעת המינים שהחושך אינו אלא העדר אור ולא היה צריך בריאה קודם האור, אבל אנחנו עדת המאמינים כי השי"ת ברא שניהם יש מאין") ועוד רבים¹.

בא הנצי"ב (העמק דבר בראשית א, ה. מרומי שדה פסחים ב, א) והעמידן על אחת: יש לחלק בין חושך דלילה לחושך דיום. חושך הלילה שאינו תלוי במעשה האדם הינו בריאה בפ"ע, כדעת החזקוני וסייעתו הנ"ל, ואילו חושך היום שנוצר ע"י האדם אינו בריאה בפ"ע כ"א העדר האור, כהרמב"ם וסייעתו. דכיון שהקב"ה העמיד את הלילה תחת ממשלת החושך, אם כן אין זה העדר אור כיון שאין האור משמש בו ואין שתי

האור הנקנה בו מהשמש הוא המאיר, ומפני שהוא אור השמש או הכוכבים לכן אין החשך מחשיך עליו כו', ומ"מ הרי אינו כמו אור השמש זהו מפני שנתפס ומתעצם בהאבן ע"כ משתנה אורו ומשו"ז הוא מנוצץ אור גם כשלא יש אור השמש, והיינו שכתב זה שיש באבן להאיר הוא מפעולת השמש בו אך לא שאורו תלוי בהארת השמש בעולם, אלא לאחר שקבלה ונהפכה לטבעו ה"ה מאיר מצ"ע (ואדרבא ביום מכהה כמ"ש שם).

¹ והנה, בתורת החסידות נתבאר ענין זה בארוכה בכו"כ מקומות, ונביא אי אלו ציונים: א) במאמרי אדמוה"ז ענינים, ע' נט: "שהחשך אינו שום מהות בפני עצמו רק מניעת האור, והראי' לזה שתיכף שמדליקין נר בבית אפל וחושך, נדחה החשך מפני האור". אבל בספה"מ תקס"ג ע' נח: "והנה ידוע שהחשך הוא בריאה בפני עצמו ולא העדר האור לבד, וכמו שכתוב ובורא חושך ובאור כתיב יצירה". וכ"ה בשערי אורה ע' 46: "והנה ידוע שיש מחלוקת אם החושך הוא רק העדר האור בלבד ואינו מהות בריאה בפני עצמו כלל. . אבל הדיעה השנית והוא האמת דהחשך הוא בריאה בפני עצמו".

וראה ספה"מ עטר"ת (ע' יח) שלאחר ישמוכיח שם שהחושך הוא בריאה, כותב: "ומ"מ גם לדיעה זו יש ב' ענינים בחשך: מה שהוא דבר בפ"ע, ומה שהוא העדר האור" כו'. ורבינו בלקו"ש (ח"י, בהוספות ע' 180) כותב "דבעומק הענין הדיעה הב' [דחושך הוא בריאה] אינה חולקת על הדיעה הא' [דחשך הוא העדר] אלא מוספת עליה", עיי"ש ואכמ"ל.

אברהם אבינו

מלכיות וכו', אבל ביום שנתון תחת ממשלת האור, כדי ליצור מצב הפכי - חושך, יש לכסות על האור, ולכן אין חושך זה בריאה (כי חושך הבריאה שולט רק בזמן הלילה) אלא העדר¹.

ואם כן פשוט יותר מה שמבהיק אור הנר דוקא בלילה, דכיון שאז הוא מציאות חושך הרי הנר מאיר יותר, דנאמר שכשם שההבדל בין חושך היום לחושך הלילה אינו ממשי ואינו נראה לעין אלא שינוי בתוכנו ומהותו, כן הנר מחמת שמטרת בריאתו ותכונתו הינה להאיר את החושך מובן שמבהיק ומאיר בשלימותו דוקא (בזמן שבו יש ממשלה ל) מציאות חושך, אך ביום שהחשך אינו אלא העדר האור אינו מאיר כ"כ כיון שלא לשם כך נברא².

ואם כן מובן היטב מה שידע נח מהבהקת האבנים זמני היום והלילה, כיון שהאירו מצד עצם גדר יום ולילה שלא תלוי בזריחה ושקיעה, ולא קשיא מידי מהא שלא שמשו המזלות.

ה.

אך הנה, אם לא נאמר כהקה"ע אלא כפי שנתבאר לעיל, צריך ליישב כמה קושיות שנתרצו ע"י פירושו ולדברינו יוקשו שוב:

א) לדברינו שוב חוזרות (כמעט³) כל קושיות הרא"ם (הובאו לעיל ס"ג; תוכנן בקצרה: א) מוכח שהיה אור בזמן המבול שהרי נח ראה שחרבו המים, וכן בשילוח היונה שראתה שחרבו המים וראתה עלה זית; ב) למה נצרכה התיבה לחלון באם יש חשך, וא"א לומר שלתשמיש אחר כיון שהוא מפורש ברש"י דצהר ל' אור וזוהי מטרת

¹ והגר"א (שסבר שחושך הוא בריאה, ר' אדרת אליהו תחילת בראשית ועוד) חולק על ביאור זה (הובא בלקוטי הגר"א לספר יצירה) וז"ל: "החשך אינו העדר כמ"ש המינים אלא הוא בריאה נפלאה, ומה שאמרו ראינו מופתית מבית סתום מאין בא לו החושך וכו' וכן כשמכבים נר חשך הבית מאין בא החושך הלא הבית סתום כמקודם אלא ש"מ שהחושך הוא העדר דכיון שנעדר האור מילא חושך, ע"כ טענתם. אבל לא דברו נכונה כי באמת גם החושך הוא בריאה כו'". ומפורש יותר בסידורו אבני אליהו וז"ל: "וכן בעצם היום כאשר סוגר הבית מבוא האור יגיע חושך בכל הבית ולא נודע אופן הגעתו אז תשכיל כי הוא עצם הבריאה". והנראה מדבריו שאף בחדר שנחשך ביום החושך בו הוא בריאה ולא העדר.

² והוא פשוט, דהא בהראיות (ממש"כ גולל אור מפני חושך, דבהעדר לא שייך ל' גלילה דכיון שאין אור יש חושך; וכן הא דירושלמי ברכות שהובא לעיל הע' 18; ובפסחים ב, א קרייה רחמנא לנהורא כו') שמביאים (ר': מפענ"צ ע' קמ"ד, שו"ת צפע"נ ס' ר"ט) לענין זה שהחושך הוא מציאות בפ"ע מדובר על חושך הלילה. והיינו גולל חושך הלילה מפני אור היום, וכן קרייה רחמנא לבריית החשך והפקידה על זמן הלילה כו'.

³ דמ"מ קושייתו מזה שהיתה מדידת ימים וחודשים במבול לה"מ לפי ביאורנו.

החלון) שתורצו לעיל ע"י סברת הקה"ע, אך לדברינו (שלא שמשו המזלות היינו שלא האירו כלל) הק"ל¹.

אלא צריך לומר כהפני משה (הובא לעיל הע' 5), דמאן דאמר צהר היינו חלון הוא דאמר שמשו המזלות כל י"ב חודש, אבל למ"ד שלא שמשו המזלות ס"ל נמי שצהר היינו האבנים טובות, וא"כ לק"מ לשיטתנו שלא האירו כלל שהרי באמת היה אור מחמת האבנים, וגם לא נצרכה התיבה לחלון עבור אור אלא עבור תשמישים אחרים (שהרי אינו צוהר) ואתי שפיר².

(ב) ועוד, הקשה היפ"מ (בירושלמי שם) "ואף על פי שאילו יצוייר שביתת הגלגל רגע יפסד כל המציאות השפל שכלם נקשרים ומתמזגים על ידי התנועה הגלגלית"³, ותי' "היה סבירא ליה דכיון דלא היו צריכים להאיר לעולם עכב ה' שמושם ונתקיים העולם בדרך נס". אבל הקה"ע תי' יותר בפשטות, שאי"צ לומר דקיום העולם היה בדרך נס, אלא הא דלא שמשו היינו רק שלא האירו ובאמת המשיכה תנועתם (וראה לעיל ס' ג').

אך באמת נראה דיש הכרח ש"לא שמשו" היינו כפשוטו, ובהקדים: איתא בגמ' (חולין נח, א) "כל ברי' שאין בו עצם אינו מתקיים י"ב חודש", ולכא' קשה הרי המבול הי' י"ב חדש וי"א יום (בראשית ז, יא; ח, יג-יד), וא"כ איך נתקיימו כל אותן חיות חסרות חוליה שהיו בתבה עד לאחר המבול? וביארו בזה המפרשים (מהר"ץ חיות, יעב"ץ ועוד על סנהדרין קח, ב) ע"פ מה שאיתא בגמ' (סנהדרין שם) "למשפחותיהם יצאו מן התבה, א"ר יוחנן למשפחותיהם ולא הם", ועפ"ז יש לבאר דהחיות חסרות החוליה ילדו בתבה ומתו, ואלה שיצאו היו ולדותיהן. ומקשה על כך רבינו (רשימות חוברת סד), דאיתא בירושלמי (שבת פ"א ה"ג) "תני כל דבר שאין לו גידים ועצמות אינו חי יותר מששה חדשים"⁴, וא"כ אף אם נרצה לומר דילדו בתבה הרי צ"ל שגם

¹ וא"א לתרץ שמ"ש לא שמשו המזלות היינו רק במ' יום הראשונים (שכ"ה ע"ד הפשט - ויהי המבול ארבעים יום) ושימש החלון לאורה לאחר מ' ימים אלו, כיון שמפורש בירושלמי (פסחים שם) "לא שמשו המזלות בשנת המבול", וכ"ה בב"ר (לד יא) "לא שמשו כו' י"ב חודש" (לקו"ש ח"י ע' 21 הע' 15).

² אם כי לרש"י אי אפשר ללמוד כהפני משה - ר' לקו"ש שם הע' 19.

³ ראה רמב"ם יסוה"ת (פ"ד ה"ו): "ושינוי זה יהיה בסביבת הגלגל ומסביבתו יתחברו ארבעתן ויהיה מהן שאר גולמי בני אדם ונפש חיה צמח ואבן ומתכת". ובמ"מ שם: "כשיסוב הגלגל... וכשיסובו יתערבו זע"ז ויתהוו מהם כל הגופים".

⁴ ומבאר בזה הפר"ח (יו"ד ספ"ד סקכ"ג) שמיתתו היא לאחר ו' חדשים, ולאחר י"ב חודש אפי' גופתו אינה מתקיימת וחוזר להיות עפר.

ולדותיהן מתו בתבה, ואין לומר דילדיהן שנולדו בתבה ג"כ נתעברו וילדו שם דהא קי"ל ^{אוצר החכמה} "לא שמשו בתבה אלא ג", והק"ל¹.

ומבאר בזה רבינו דבר פלא, שמה שלא מתקיימת יותר מו' חדשים הוא תלוי בסיבוב הגלגלים וקביעות החדשים, וראיה לדבר מהא דפסקינן² שאם נתעברה השנה מתקיימת. וא"כ בשנת המבול שלא שמשו המזלות, לא מתו גם אותן חיות שאין להן חוליה ולק"מ. ^{אוצר החכמה}

וא"כ חזינן דיש הכרח לומר שלא שמשו המזלות היינו כפשוטו, דאל"כ ^{אוצר החכמה} שוב קשה כנ"ל איך נתקיימו חיות אלו, ולהנ"ל מובן ההכרח לתי' היפ"מ דחיות אלו נתקיימו מצד זה שלא שמשו המזלות, וא"כ קיום העולם כולו הי' בנס. ^{אוצר החכמה}

ו.

וע"פ כהנ"ל מובנים היטב דברי רביה"ז, דהרי מהתבה מוכח שהבהקת וכהות הנר (או האבנים טובות) אינם מחמת הארת השמש וחשיכתה, דהרי לא שמשו המזלות כפשוטו, אלא הן מחמת עצם גדר יום ולילה (וכפי שביאר הנצי"ב ההבדל בין חושך היום לחושך הלילה), וא"כ אף ב"בית אפל שהחושך בו שוה ביום ובלילה" יש הבדל בין הארת הנר בלילה לביום, וכיון שצריך נר לבדיקה מחמת ש"ביום ההוא אחפש את ירושלים בנרות" ואור הנר יפה לבדיקה, מובן שבעי אור הנר בשלימות הארתו והבהקתו, והוא דוקא בלילה שזהו הזמן שלשמו נברא, ובאו דברי רביה"ז על מקומם בשלום.

שלח ידו ואחז עמו

א' מתלמידי הישיבה

בלקו"ש (ח"ה, שיחה לפ' וירא) מבאר כ"ק אדמו"ר דזה שלא ביקר וריפא הקב"ה את אברהם אבינו ע"ה לאחר מילתו קודם היום השלישי, הוא בכדי שקיום מצוה זו

¹ וראה ברשימות שם מש"כ רבינו שא"א לתרץ שכל בריה שאין לה חוליה מתהווה מן העיפוש (ככינים), מן האשפה ומן הפירות, כיון שהוא חידוש גדול ולא אישתמיט בשום דוכתא לומר שכל בריה שאין לה חוליה מתהווה מן העיפוש. ועוד, דמהגמ' בחולין (נח, ב) משמע להדיא שיש חיה שאין לה חוליה ונולדת מעיבור, ועיי"ש.

² ראה שו"ע יו"ד ספ"ד סקכ"ג ובפרמ"ג שם (גבי פרות שהתליעו). וראה עד"ז במה שע"פ פסק בי"ד תורינו בתוליה (ירושלמי כתובות פ"א ה"ב).